

SFÂNTUL
GRIGORIE TEOLOGUL

Împotriva lui
Iulian Apostatul

Cuvântul 4

Traducere din limba elină și note de
dr. Călin Popescu

editura
Σοφία

București

Redactor: Diana-Cristina Vlad

© Editura Sophia, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRIGORIE TEOLOGUL, SFÂNT

Împotriva lui Iulian Apostatul: Cuvântul 4 / Sfântul Grigorie Teologul; trad. din lb. elină și note de dr. Călin Popescu – București: Editura Sophia, 2018

ISBN 978-973-136-654-8

I. Popescu, Călin (trad.; note)

NOTĂ ASUPRA TRADUCERII

*Pentru Ieronim, era labor amoris;
pentru marele Dosoftei, biruință asupra neașezării vremurilor.*

Pentru mine a fost, în același timp, cale și călăuză.

*Dedic osteneala acestei traduceri
tuturor fiilor duhovnicești ai Starețului Victorin Oanele,
întru amintirea anilor în care ne-am bucurat
de luminoasa lui călăuzire.*

Versiunea de față a fost tradusă după textul ediției critice Jean Bernardi (din colecția *Sources chrétiennes*, Cerf, 1983), având la dispoziție și ediția *Thesaurus Linguae Graecae* (digitizată de University of California – Irvine), ce urmează, în general, versiunea colecției Jacques-Paul Migne, iar, pentru consultarea directă a unor pasaje divergente, și corpusul Migne (*Patrologia Graeca*, vol. 35, col. 532A-664C). Am folosit, de asemenea, sugestiile din traducerea engleză a lui Charles William King (1888 – filologică, deși ostilă, autorul fiind un partizan teist al lui Iulian), pe lângă cea franceză, a lui Bernardi. În destule locuri mi-a fost de mare

ajutor comentariul scoliastului (Pseudo-)Non – de la începutul secolului al VI-lea –, în traducerea lui Jennifer Nimmo Smith (2001). De la acești traducători (mai ales de la Bernardi, a cărui întreprindere e de o remarcabilă seriozitate), am folosit (ca atare sau măcar ca punct de plecare) numeroasele adnotări – cu mai mare sau mai mică scrupulozitate: de altfel, în cazul acestui gen de opere, notele tind să subordoneze profunzimea mesajului spiritual, distrăgând atenția de la firul discursiv înspre labirinturile și abisurile ideilor colaterale. Este un risc asumat de demersul polemic al autorului, redactat cu resurse informaționale vaste, pe măsura pretențiilor culturale ale oponentilor – care nu puteau fi combătuți altfel decât cu armele lor –, și în conformitate cu mesajul de fond, privind încadrarea corectă a creștinismului, în universul cultural clasic, iar nu în netă opoziție cu el. În contextul actual însă, din intenția de a lămurii obscuritățile, se poate cădea, dacă nu într-o inoportună pledoarie pentru elenismul apus, cel puțin în capcana risipirii în teme secundare, abordând detaliile cu o rigoare niciodată suficientă, după falsele standarde ale lumii care, uneori, uită iarăși că *una trebuiește* (Luca 10, 42). În aceeași ordine de idei, ediția nefiind una bilingvă, am ținut totuși ca notele să conțină o doză satisfăcătoare de cuvinte și formulări grecești cu expresivitate specială ori comportând probleme de traducere.

CUVÂNTUL 4.

DISCURS DE ÎNFIERARE ÎMPOTRIVA ÎMPĂRATULUI IULIAN

1. *Auziți acestea toate neamurile, ascultați, toți cei ce locuiți în lume*¹, căci pe toți vă chem, ca dintr-un turn de departe, aflat în văzul tuturor celor dimprejur, cu mare strigare, din înălțime²: *Auziți, popoare, seminții, limbi*³, oameni de toate stările, câți sunteți acum, câți vă veți naște și – spre a fi mai mare strigarea – toate puterile cerurilor, toți îngerii, a căror lucrare a fost sfârșitul tiranului, și care nu pe Sihon, împăratul Amoreilor, l-ați doborât, nici pe Og, împăratul Vasanelui⁴, – prinți mici, care unei mici părți de lume (lui Israel) i-au făcut rău –, ci pe balaurul⁵, pe apostatul,

¹ Psalmii 48, 1 – versetul nu e ales întâmplător: și continuarea Psalmului se potrivește contextului.

² Pilde 9, 3 – citatul se găsește, la fel ca și imaginea precedentă, și în comentariul Sfântului Vasile la Psalmul 48.

³ Daniel 5, 19.

⁴ V. Numerii, cap. 21 și Deuteronomul, cap. 2-3.

⁵ Gr. ὁ δράκων (precum în Iezechiel 29, 3) – are sensul: *dragonul, șarpele*. Cuvântul preferat în românește e cel de *balaur* – ca, de pildă, în istoria biblică *Bel și balaurul*.

pe mîntea cea mare⁶, pe asirianul⁷, pe vrăjmașul tuturor și războitorul de obște, pe cel ce asupra multora de pe pămînt a turbat și i-a amenințat, și multă nedreptate către înălțime a grăit și a cugetat⁸.

2. Auzi, cerule, și ascultă, pămîntule⁹, căci vremea este să rostesc acestea împreună cu cel ce are cel mai răsunător glas între proroci, Isaia. Doar că el împotriva lui Israel cel răzorătit¹⁰ le cheamă pe acestea spre mărturie, iar eu, împotriva unui tiran și necredincios, prăbușit cu o cădere vrednică de nelegiuirea lui.

3. Auzi, și suflete al marelui Constanțiu!¹¹ – de mai este vreo simțire¹² –, și ale celor dinainte împărați iu-

⁶ Grecescul μέγας ar mai putea fi tradus și în linia nuanței de semeață, aroganță – cum face Bernardi: *altier*. Pe lângă ironia cu care va fi preluată o expresie din tabăra admiratorilor împăratului, probabil Sfântul Grigorie se va fi referit și la faptul că mîntea era ingenioasă în comiterea de rele – deși în același timp incapabilă, în atribuțiile împărătești, cum va acuza mai jos. Nestatornicia și inconsistența puteau da totuși impresia unei deosebite capacități de cuprindere. King păstrează: *Great*.

⁷ Cf. Isaia 10, 10-12.

⁸ V. Psalmii 72, 8. În limbajul patristic, grecescul μελέτω e folosit mai ales cu acest sens, de *a cugeta* – primul, în dicționarul G.W.H. Lampe. La fel apare și în Noul Testament (v. Fapte 4, 25 și I Timotei 4, 15). C.W. King are deci: *meditated*. Verbul mai acoperă însă și sensul de *a se îndelețnici cu, a practica* – Bernardi preferă, de aceea: *a entrepris*. Cu acest sens, el poate fi asociat, în versetul Isaia 59, 3 (LXX), și limbii: „limba voastră *cugetă* nedreptate” (versiunea Bibliei din 1914). În locul citat, Psalmii 72, 8, apare însă sinonimul διανοέομαι – *a gândi*.

⁹ Isaia 1, 2.

¹⁰ *Ibidem*. Verbul ἀθετέω înseamnă și *a trăda, a fi necredincios unui legămînt*.

¹¹ Deși Constanțiu a susținut, în anumite momente, partida ariană, Sfântul Grigorie l-a prețuit ca pe un împărat creștin. El a interzis de altfel jertfele păgâne dinaintea întrunirilor Senatului din Roma.

¹² Desigur, Sfântul Grigorie nu se îndoiește de percepția celor de dincolo asupra lumii prezente, ci citează un loc comun al literaturii

bitori de Hristos; însă al lui mai mult decât toți, de vreme ce împreună cu moștenirea lui Hristos a crescut, și a crescut-o spre putere, cu timpul a întărit-o, de aceea și-a făcut și nume mai mult decât toți împărații¹³ ce au fost vreodată, dar – vai, nenorocire! – greșeala greșelilor a săvârșit¹⁴, cu totul nedemnă de obiceiul lui cel evlavios: n-a băgat de seamă că l-a adus asupra¹⁵ creștinilor pe vrăjmașul lui Hristos, și în aceasta numai s-a arătat nu în chip bun iubitor de oameni, scăpînd¹⁶ și încoronînd pe cel spre păgubire scăpat și încoronat. Și, de aceea, mai mult decât toți s-ar fi bucurat, pe cât de risipirea fărădelegii și întoarcerea celor creștinești la starea dintru început, la fel și de acest cuvînt. Căci cuvînt voi aduce ca jertfă de mulțumire lui Dumnezeu, decât toate jertfele cele necuvîntătoare mai sfîntă și mai curată¹⁷, nu precum blestematele aceluia cuvinte și bâiguiei, și încă mai blestematele jertfe, a căror putință¹⁸ și prisosire a fost puterea fărădelegii, și ne-

antice – regăsim expresia de mai multe ori la Isocrate (IX, 2; XIV, 61; XIX, 42), ideea apărînd și la Platon (*Apol.* 40c).

¹³ Bernardi observă că, în afară de familia constantiniană, pluralul de aici s-ar putea referi și la unii împărați anteriori, care, conform tradiției, ar fi fost considerați creștini – Eusebiu amintea în acest sens, în *Istoria sa*, de Filip Arabul, Valerian, Gallien și Liciniu.

¹⁴ Expresia grecească, a cărei nuanță agravantă am încercat să o redăm, este: *greșeală a greșit* (ἀγνόημα ἤγνώσε).

¹⁵ Sensul primar al verbului ἐπιτρέφω este: *a face să crească peste*.

¹⁶ La 6 ani, l-a lăsat să scape, doar pe el și fratele său Gallus, în 337, lauciderea descendenților lui Flaviu Valeriu Constanțiu Chlor.

¹⁷ Cuvîntul (discursul) teologic, prin limpezimea vederii duhovnicești, este, pentru Sfântul Grigorie, o mărturie și o încununare a viețuirii virtuozitate – cf. Matei 6, 22.

¹⁸ Gr. τὸ δυνατὸς are atît sensul de *putere, capacitate* (v. Romani 9, 22), cît și de *putință de a fi, posibilitate*. Bernardi: *puvoir*; King: *effect*.

înțeleapta ei – ca să spun așa – înțelepciune¹⁹; căci toată puterea și învățătura veacului acestuia sunt umblare în întuneric și cădere²⁰ departe de la lumina adevărului. Aceea era negreșit astfel, în asemenea lucruri stătea, și de așa roade avea parte, *ca iarba curând uscată și verdeța ierbii degrab căzută*²¹, împreună ducându-se cu născocitorii ei cei pieriți *cu sunet*²², mai cunoscuți pentru căderea lor decât pentru fărâdeleaga lor.

4. Mie însă, celui ce jertfesc azi *jertfă de laudă*²³ și aprind ofranda nesângeroasă a cuvintelor, cine îmi va așeza în jur o tribună pe potriua mulțumitei ce aduc²⁴? Sau ce limbă mi se va face ecou pe cât aș vrea? Ce ureche se va sârgui împreună cu cuvântul? Căci nu doar că e cel mai firesc lucru a-I aduce mulțumita prin cuvânt Cuvântului – care, între alte feluri în care e numit, această denumire Îi place mai cu seamă, și acest înțeles al numelui –, dar și împotriva aceluia este o cuvenită judecată, ca prin cuvânt să fie osândit pentru nedreptatea făcută cuvintelor, pe care, deși comune tuturor celor cuvântători, el le-a pizmuit creștinilor, de parcă ar fi fost ale lui,

¹⁹ Gr. ἄσφοδος, ἰν' οὐτως ὀνομάσω, σοφία.

²⁰ Cf. Psalmii 81, 5 și 7.

²¹ Psalmii 36, 2.

²² Cf. Psalmii 9, 7.

²³ Cf. Psalmii 49, 23.

²⁴ Lit.: *pe potriua harului* – χάρις, cuvânt cu mare profunzime, e dificil de tradus. Pe lângă sensul căpătat în românește, înseamnă și *mulțumire* (cum înțelege King), dar și *favor* (cum preferă Bernardi – în sensul de dar primit, constând în moartea tiranului).

cele mai necuvântătoare²⁵ avându-le în minte despre cuvinte, el, cel ce se credea mai cuvântător decât toți.

5. Întâi, pentru că denumirea a mutat-o tâlhărește înspre credință, ca și cum al religiei ar fi cuvântul elinesc²⁶, nu al limbii; și de aceea pe noi, ca pe niște hoți ai bunului altuia ne-a îndepărtat de la cuvinte, ca și cum ne-ar fi oprit de la toate meșteșugurile ce se pot întâlni în cuprinsul Eladei – iar el socotea că aceasta ar fi treaba lui, din pricina asemănării de nume²⁷. Apoi, pentru că gândea că nu vom băga de seamă, fiindcă nu avea să ne lipsească de vreun bun din cele mai de preț – noi chiar și aceste cuvinte cu totul le disprețuim –, însă se temea de dovedirile noastre împotriva nelegiurii, de parcă în vorbirea aleasă ar sta puterea lor, nu în cunoașterea adevărului și în cugetare, de la care a ne înfrâna pe noi mai cu neputință este decât de la a-L mărturisi pe Dumnezeu, cât timp avem limbă; căci, pe lângă celălalte, și aceasta aducem ca jertfă²⁸: cuvântul, întocmai ca și trupurile, atunci când și cu ele trebuie să

²⁵ În virtutea omonimiei din greacă între *cuvânt* și *rațiune*, autorul pendulează între nuanțele derivatelor lui λόγος, uneori făcând referire la aspectele legate de vorbire, elocvență, oratorie, alteori la cele care desemnează înțelepciune, chibzuință, raționalitate, învățătură, erudiție. La plural, *cuvinte* are și sensul de *științe*. Sfântul Grigorie se împotrivesc deci ideii pe care Iulian o insinua (și o aplica prin măsurile luate în școli), că prin creștinare s-ar pierde dreptul la moștenirea științifică a Antichității păgâne.

²⁶ Se ține cont aici de dublul înțeles al lui *elinesc*: grec sau păgân.

²⁷ Gr. ὁμωνυμία.

²⁸ V. Romani 15, 16.

luptăm pentru adevăr. Astfel că, poruncind aceasta, a vorbi în graiul atic ne-a împiedicat, dar din a spune adevărul nu ne-a oprit, și slăbiciunea sa și-a dovedit, iar de dovedirile noastre nu a scăpat, ba chiar, fără să-și dea seama, mai mult a fost învinovățit de ele.

6. Căci nu era lucru de om încrezător în îndreptările religiei lui sau în cuvintele însele, a pune opreliști cuvintelor noastre; așa cum cineva, de s-ar socoti cel mai puternic între atleți și ar voi ca peste toți să fie proclamat, rânduind ca nici unul dintre cei mai de soi să nu se lupte ori să se coboare în arenă, ori mai întâi să îi fie tăiat vreun mădular – aceasta ar fi mai degrabă un semn de nebarbăție decât de tărie. Căci cununile sunt împotriva celor ce se luptă, nu împotriva celor ce șed în tribune; și împotriva celor ce își întrebuințează toată tăria lor, nu împotriva celor ce au fost lipsiți de cea mai mare parte a puterii. Dacă însă cu totul te-ai înfricoșat de amestecare și de ieșirea la bătaie²⁹, prin însăși aceasta ți-ai arătat înfrângerea, iar biruința îmi revine mie, chiar și fără luptă, celui care tu te-ai luptat să nu mă lupt. Așadar, acestea le făcea înțeleptul nostru Împărat și Legiuitor, așa încât nimic să nu scape tiraniei lui, și să proclame necuvântarea³⁰ de la începutul împără-

²⁹ Sensul expresiei grecești: *a veni în mâini* – εἰς χεῖρας ἐλθεῖν – este de *a se apropia spre a se angaja în bătălie*.

³⁰ Și în forma negativă, se păstrează același dublu sens: pe de o parte *tăcere, nevorbire sau lipsă de elocință*, pe de altă parte, *lipsă de rațiune, nebunie, confuzie*.

ției sale, tiranizând întâi de toate asupra cuvintelor; iar nouă ni se cade să aducem mulțumită lui Dumnezeu și pentru cuvintele însele, care și-au recăpătat libertatea; și cu dinadinsul să-L cinstim și cu alte ofrande, nimic cruțând, nici averi, nici bunuri – pe care, deși întâmplări la cheremul vremurilor și al tiraniei, bunătatea lui Dumnezeu ni le-a păstrat nouă –, dar totuși mai presus de toate să-L cinstim prin cuvinte, roada cuviincioasă și comună tuturor celor care s-au împărțășit de acest dar. Dar până aici să ne fie cuvântul despre cuvinte, ca nu cumva, lungindu-l mai mult, să trecem peste timpul nostru, și să părem că ne îngrijim de altceva mai mult decât de pricina adunării noastre³¹.

7. De acum, cuvântul meu saltă și zorește spre sărbătoare, și împreună cu cele văzute se luminează, și cheamă la hora duhovnicească pe toți cei ce se dădeau postirilor, tânguirii și rugăciunii, cerând noaptea și ziua izbăvirea din necazurile care ne-au împresurat, și iscusit leac în acestea făcând din *nădejdea care nu rușinează*³², pe cei ce au îndurat mari lupte și încercări și, loviți de multele și grelele atacuri ale vremurilor, s-au făcut *priveliște lumii, îngerilor și oamenilor*, după spusa Apostolului³³, și care, sleiți cu trupurile, au rămas însă cu sufletele neîn-

³¹ O formulă retorică, fiind vorba de un discurs scris (urmând regulile înfierării publice), având drept auditoriu cititorii. Unele dintre textele Sfântului Grigorie i se citeau însă în public, încă din timpul vieții.

³² Romani 5, 5.

³³ I Corinteni 4, 9.

frânți, toate putându-le întru Hristos Cel ce întărește³⁴; pe cei care au lepădat câte ceva din a răutății materie lumească și domnie³⁵, fie primind bucuroși răpirea celor ce le stăpâneau³⁶, fie ei înșiși fiind, cum se spune, surghiuniți fără dreptate³⁷, de bărbați, femei, părinți, copii – sau de orice alte feluri de rudonii mai îndepărtate de care suntem legați –, de aceia pentru puțin timp³⁸ despărțiți, sângelui lui Hristos au adus ca roadă pătimirea cea pentru Hristos, iar acum ei ar putea să zică și să cânte, la vreme, acel verset: *Ridicai-oamenii pe capetele noastre, trecut-am prin foc și prin apă și ne-ai scos la odihnă*³⁹.

8. Chem la sărbătorire și cealaltă parte: pe cei ce, mărturisind pe Dumnezeu universului⁴⁰, și până aici

³⁴ Filipeni 4, 13.

³⁵ Gr. κοσμικὴν ἀποθέμενοι κακίας ὕλην καὶ δυναστείαν. Topica permite, în traducere, și repetarea lui *din* înaintea de *domnie*, așa cum face Bernardi, care preferă *source* în loc de *materie*, și *puissance*, în loc de *domnie*. În schimb, King asociază astfel: *wordly matter and possession of evil* – și se observă, în notă, că aluzia se face probabil la restituirea veniturilor templelor pe care creștinii și le însușiseră, sub Constanțiu.

³⁶ Evrei 10, 34.

³⁷ Gr. φυγαδευθέντες ἀδίκως. Probabil, un joc de cuvinte – φυγαδικός, *exilat*, conținându-l pe ἀδίκως, *pe nedrept*. Bernardi vede aici o aluzie la ideea că, pe pământ, oricum, nimeni nu e acasă.

³⁸ Gr. πρὸς ὀλίγον apare în Noul Testament (I Timotei 4, 8) și în opoziție cu πρὸς πάντα – care redă planul veșniciei. Conotația este mai strict temporală în Iacov 4, 14: „pentru o clipă” – Vg. *ad modicum*. Bernardi: *pour un temps*.

³⁹ Psalmii 65, 11. Acest capitol are, în original, o metrică poetică (iambică).

⁴⁰ Poate fi vorba de o trimitere la cei care renunțaseră la păgânism, fără să fi adoptat creștinismul, dar și la o atitudine superficială în cadrul creștinismului.

fiind sănătoși în cugete, totuși nu urcă la cuvintele cele despre pronie – cea care adesea din cele potrivnice le rânduiește pe cele mai bune, prin *bunăitatea* care cheamă la îndreptare⁴¹ –, ci, din *sărăcia* sufletului și din nesocotință, iau foc și se aprind în cugetările despre *mândria celor necredincioși*⁴², nerăbdând *pacea păcătoșilor*, cum zice psalmul⁴³, nici *suferind sfatul* lui Dumnezeu⁴⁴ și până la sfârșit având îndelungă-răbdare, ci, robi fiind pururea celor prezente și văzute, cu astfel de minuni sunt întăriți întru adevăr.

9. Chem și sufletele tulburate de privirea la scena și marele teatru al acestei lumi; și le chem cu cuvintele lui Isaia: *Femei care veniți de la privești, haideți, întoarceți ochiul sufletului de la rătăcirea cea dinafară, indeletniciți-vă*⁴⁵ și *cunoașteți că El este Dumnezeu, Cel înălțat întru neamuri, Cel înălțat pe pământ*⁴⁶, din totdeauna, în toate minunile și semnele pe care le-a făcut, iar în cele de acum încă și mai arătat.

10. O, de-ar fi părtașă a corului nostru și acea grupare⁴⁷, care atâta timp a cântat cu noi lui Dumnezeu,

⁴¹ V. Romani 2, 4.

⁴² Psalmii 9, 22.

⁴³ V. Psalmii 72, 3 – și continuarea, până la 72, 14.

⁴⁴ Psalmii 105, 13.

⁴⁵ Σχολάσατε, *luați-vă răgaz*, din Isaia 27, 11 (LXX), era tradus de tradiția românească mai veche: *indeletniciți-vă*. Din 1957, s-a ales *opriți-vă* (fiind eliminat și pasajul despre *neamuri*), în virtutea unei apropieri de Textul Masoretic.

⁴⁶ Psalmii 45, 10 (LXX).

⁴⁷ Monahii din Nazianz, certați cu episcopul lor (anterior prevederilor canonice de la Calcedon, nu îi erau, de altfel, subordonați), îl

nu o cântare falsă, nici una de lepădat, ci chiar și de șederea de-a dreapta noastră învrednicindu-se – și am credința că după puțin timp se va mai învrednici –, apoi, nu știu ce i s-a întâmplat de și-a schimbat dintr-odată gândul și rânduiala, și, ceea ce mă miră mai mult, nici măcar bucuria comună n-o face să vină împreună cu noi, ci își are un cor separat, unul ce nu are nici cadență, nici armonie – căci atâta poate, chiar ei îmi vor îngădui să spun –, ci de ce soi, și ce mai cor!? Însă, deși râvna mi-e mișcată spre vorbire, totuși credința mă reține; și voi înfrâna cuvântul cel neplăcut, de dragul nădejdiei. Eu încă port grijă de mădularele mele; încă mi-e mai de preț iubirea lor cea dintâi decât disprețul de acum, ceea ce mă face prea răbdător ca să aduc învinuirei mai înflăcărate.

11. Doar o singură parte, un singur neam⁴⁸ de suflete opresc – cu suspin și durere – de la sărbătorire, deși poate ei nu-mi știu mâhnirea, nici nu-și pricep pierzarea pe care le-o vait – căci aceasta le este nenorocirea cea mai de vrednică de plâns; opresc totuși pe cei însăsmânțați nu pe *Piatra tare și neclintită*, ci pe

respingeau, se pare, pe Sfânt la fel de mult ca și pe Iulian. Cuvântul 18 conține de asemenea aluzii la această situație, iar Cuvântul 6 este dedicat împăcării, ce survine în 364. Se pare că facțiunea îl suspecta pe fratele Sfântului Grigorie, Chesarie, că nu s-a dezis destul de tranșant de împăratul Iulian, în calitate de fiu de episcop; de asemenea, că, după moartea lui Iulian, ar fi încercat să revină la curte cu ajutorul unui compromis făcut de episcopul Grigorie cel Bătrân față de partida semiariană – lucru de altfel neplauzibil.

⁴⁸ Sau *fel* – gr. γένοϋς, cf. Matei 17, 21.

aceea *uscată și stearpă*⁴⁹; sunt cei care venind spre Cuvânt cu ușurătate și credință puțină, și, din cauză că nu au pământ adânc, îndată răsărind și îmbohocind, ca să placă celor de aproape, apoi, la un mic asalt al celui rău și o ușoară arșiță a ispitirii, s-au și uscat și sunt morți. Ca și pe cei încă mai răi și mai vrednici a fi opriți de la sărbătorire, care nici măcar puțină vreme nu s-au luptat împotriva vremurilor și a celor care ne robeau robia cea rea, luându-ne de sub Cel care *S-a suit la înălțime și ne-a robit pe noi*⁵⁰ în chip bun, ci cu prisosință s-au arătat răi și ieftini, nici pentru puțin timp împotrivindu-se, nici făcându-li-se acestora *din pricina Cuvântului* vreo cât de mică *întristare* sau ispitire *s-au smintit*⁵¹, ci pentru un câștig trecător sau pentru o suită de slujitori ori pentru puțină putere, nenorociții propria lor mântuire și-au dat-o la schimb.

12. După ce am curățit prin cuvânt corul în întregimea sa, haide, sfințindu-ne după putere trupurile și sufletele, prinși într-un singur glas și în armonia unui singur Duh, să cântăm acea cântare de biruință, pe care odinioară a cântat-o Israel asupra egiptenilor acoperiți de Marea Roșie, Mariam conducând corul și bătând din timpan: „*Să cântăm Domnului, căci cu*

⁴⁹ Sunt combinate două parabole, cu sensuri diferite ale pietrei: cea a casei întemeiate pe piatra credinței – Matei 7, 24-27 (v. și Matei 16, 18, II Timotei 2, 19, Psalmii 95, 10), și cea a semințelor căzute pe piatră – Luca 8, 6.

⁵⁰ Psalmii 67, 19 (și Efeseni 4, 8).

⁵¹ Matei 13, 21 și Marcu 4, 17.